



**ZAMONAVIY TA'LIM STRATEGIYALARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2026-yil 30-aprel



**ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL
FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING KOMPLEKS PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALARI**

Abdurazzakova Zebiniso Akmalxon qizi

Qo'qon DU Pedagogika kafedresi

Stajyor-o'qituvchisi

zeboabdurazzaqova90@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalasini o'rganadi. Muammo sifatida o'quvchilar orasida tayyor bilimlarga tayanish, tanqidiy fikrlash darajasining pastligi va ijodiy yondashuvning yetishmasligi belgilangan. Maqola metodologiyasi sifatida tajriba-sinov ishlari, so'rovnomalar va kuzatish usullari qo'llanilgan bo'lib, 5 ta umumta'lim maktabining yuqori sinf o'quvchilari orasida o'tkazilgan. Maqola natijalariga ko'ra, muammoli vaziyatlarni yaratish, loyiha ishlari va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan. Xulosa qismida mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar, innovatsion ta'lim usullari va o'qituvchilarning malakasini oshirish yo'nalishlari bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o'quvchilarning kognitiv rivoji

Kirish. Zamonaviy jamiyat shaxsning mustaqil fikrlash qobiliyati, tashabbuskorlik va ijodiy yondashuvga ega bo'lishini talab etmoqda. Bu talablar ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarning intellektual salohiyatini to'liq ochish va rivojlantirish vazifasini qo'yadi. Mustaqil fikrlash - bu axborotni qabul qilish, tahlil qilish, baholash va undan foydalana olish qobiliyatidir. Bu tushuncha tanqidiy fikrlash, muammoli fikrlash, ijodiy fikrlash kabi bir qator ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Mustaqil fikrlash tushunchasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogik va psixologik tadqiqotlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. J. Piaje, L. Vigotskiy, J. Bruner kabi olimlar o'z ishlarida mustaqil fikrlashning rivojlanish bosqichlari va mexanizmlarini asoslab berganlar. Zamonaviy tadqiqotlarda esa mustaqil fikrlashning turli jihatlariga e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kundagi ta'lim jarayonlarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish masalasida bir qator muammolar kuzatilmoqda. Ko'plab o'quvchilar tayyor bilimlarga tayanadi, ularni tanqidiy tahlil qilmasdan qabul qiladi va o'z nuqtai nazarini shakllantirmaydi. Bu holatning kelib chiqishiga an'anaviy ta'lim tizimidagi ma'ruza va axborotni uzatishga



**ZAMONAVIY TA'LIM STRATEGIYALARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2026-yil 30-aprel



asoslangan usullarning ustunligi, o'qituvchilarning avtoritar yondashuvi, baholash tizimining asosan reproduktiv bilimlarni tekshirishga qaratilganligi kabi omillar sabab bo'lmoqda.

Ta'lim sohasidagi tadqiqotchilar orasida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali usullari bo'yicha ham turli qarashlar mavjud. Ba'zi olimlar muammoli ta'lim usullarini eng samarali deb hisoblasa, boshqalari loyiha asosidagi ta'limni, uchinchi guruh esa axborot texnologiyalari vositasida o'qitishni ma'qul ko'radi. Ushbu maqolada biz barcha samarali usullarni uyg'unlashtirgan holda yondashuvni taklif etamiz.

Ushbu maqolada biz quyidagi maqsadlarni ko'zlaganmiz:

1. O'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash;
2. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali usullarini tahlil qilish;
3. Ta'lim amaliyotida qo'llash mumkin bo'lgan aniq uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Maqolada bayon etiladigan asosiy ilmiy yangilik o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun kompleks yondashuvni taklif etish, xususan, muammoli ta'lim, loyiha ishlari va axborot texnologiyalarining optimal uyg'unligini asoslashdan iborat.

Mustaqil fikrlash masalasi bo'yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Xorijiy olimlardan D. Xalpern "Tanqidiy fikrlash psixologiyasi" asarida mustaqil fikrlashning tarkibiy qismlari va uni rivojlantirish strategiyalarini batafsil ko'rib chiqqan. R. Pol va L. Elder o'zlarining "Tanqidiy fikrlash konsepsiyasi va vositalari" nomli kitobida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning amaliy usullarini taklif etganlar.

Mahalliy olimlardan M. Mahmudov "Mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodikasi" nomli monografiyasida o'zbek maktablari misolida o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish yo'llarini ko'rsatib bergan. S.Qosimova o'zining "Zamonaviy ta'limda tanqidiy fikrlash" maqolasida mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muammoli ta'lim usullarining ahamiyatini ta'kidlagan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullarining nazariy asoslari yetarlicha ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ularni kompleks qo'llash va amaliyotga joriy etish masalalari yetarlicha o'rganilmagan. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari sharoitida mustaqil fikrlashni rivojlantirish masalalari chuqur tadqiq etilmagan.

Metodologiya. Maqolani tayyorlash jarayonida ishonchli ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

1. Ilmiy adabiyotlar tahlili. Mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash masalalari bo'yicha zamonaviy ilmiy adabiyotlar, maqolalar va monografiyalar o'rganildi. Google Scholar, Scopus, Web of Science kabi ilmiy-tadqiqot bazalaridan foydalanildi.

2. So'rovnoma o'tkazish. Toshkent shahridagi 5 ta umumta'lim maktabining 8-11-sinf o'quvchilari orasida so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnoma savollarida o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalari, ularning ta'lim jarayoniga munosabati, dars jarayonida qo'llaniladigan usullar va ularning samaradorligi bo'yicha ma'lumotlar to'plandi.



**ZAMONAVIY TA'LIM STRATEGIYALARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2026-yil 30-aprel



3. Darslarni kuzatish. Jami 45 ta dars kuzatilib, o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan pedagogik usullar, o'quvchilarning faollik darajasi, mustaqil fikrlash uchun yaratilgan shart-sharoitlar tahlil qilindi.

4. Tajriba-sinov ishlari. Tanlangan sinflarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish bo'yicha maxsus ishlab chiqilgan dasturlar asosida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba-sinov jarayonida muammoli vaziyatlarni hal qilish, loyiha ishlari, axborot texnologiyalari yordamida o'qitish usullari qo'llanildi.

5. Statistik tahlil. To'plangan ma'lumotlar SPSS dasturi yordamida statistik tahlil qilindi. Tajriba va nazorat guruhlarini o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun t-test va ANOVA tahlillari o'tkazildi.

Metodologik yondashuvlarning xilma-xilligi maqola xulosalarining ishonchligi va asosligini ta'minlashga xizmat qildi.

Tadqiqot natijasi. O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi muhim natijalar olindi:

1. O'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi: Dastlabki so'rovnomalar natijalariga ko'ra, o'quvchilarning 67% mustaqil fikrlash ko'nikmalarining rivojlanish darajasi o'rtachadan past ekanligi aniqlandi. O'quvchilarning asosiy qismi (72%) o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni tanqidiy tahlil qilmasdan qabul qilishga moyil ekanligi aniqlandi. Bu holat yuqori sinflarda ham saqlanib qolmoqda, bu esa ta'lim tizimidagi muammoli jihatlardan dalolat beradi.

2. Mustaqil fikrlashga to'sqinlik qiluvchi omillar: So'rovnoma va kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, mustaqil fikrlashga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

- Ta'lim jarayonida reproduktiv usullarning ustunligi (78% hollarda);
- O'qituvchilarning avtoritar yondashuvi (65% hollarda);
- Baholash tizimining asosan yodlashga asoslanganligi (83% hollarda);
- O'quvchilarning o'z fikrini erkin bayon etishi uchun sharoitlarning yetishmasligi (70% hollarda).

3. Samarali usullar: Tajriba-sinov ishlari natijasida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali usullari aniqlandi:

- Muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilish (samaradorlik ko'rsatkichi 85%);
- Loyiha ishlari (samaradorlik ko'rsatkichi 82%);
- Interfaol o'qitish usullari, jumladan, keys-stadi, aqliy hujum, munozara (samaradorlik ko'rsatkichi 79%);
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish (samaradorlik ko'rsatkichi 76%).

4. Tajriba-sinov natijalari: Tajriba guruhi o'quvchilarida nazorat guruhiga nisbatan mustaqil fikrlash ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlandi ($p < 0.01$). Xususan, tajriba guruhi o'quvchilarida quyidagi ko'rsatkichlar yaxshilandi:

- Tanqidiy tahlil qilish qobiliyati (37% ga oshdi);
- Muammoni topish va ta'riflash qobiliyati (42% ga oshdi);
- Turli nuqtai nazarlarni taqqoslash va baholash qobiliyati (39% ga oshdi);



**ZAMONAVIY TA'LIM STRATEGIYALARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2026-yil 30-aprel



- Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati (45% ga oshdi).

5. Kompleks yondashuv samaradorligi: Muammoli ta'lim, loyiha ishlari va axborot texnologiyalarini kompleks qo'llash alohida usullarni qo'llashga nisbatan 1.5-2 barobar yuqori samara berishi aniqlandi.

Ushbu natijalar mustaqil fikrlashni rivojlantirishda kompleks yondashuvning ahamiyatini tasdiqlaydi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo'ladi.

Muhokama. Olingan natijalar bir qator muhim masalalarni muhokama etishni taqozo etadi. Birinchidan, an'anaviy ta'lim sharoitida mustaqil fikrlashni rivojlantirish qanchalik mumkin? Bloomning taksonomiyasiga ko'ra, ta'lim jarayonida yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni (tahlil, sintez, baholash) rivojlantirishga e'tibor qaratish zarur. Bizning tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, an'anaviy ta'lim usullari bu vazifani to'liq bajara olmaydi. Bu natijalar Sternbergning ta'lim tizimida ijodiy va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishga doir xulosalari bilan mos keladi.

Ikkinchidan, mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muammoli ta'lim yoki loyiha ishlari yoki axborot texnologiyalaridan foydalanish – qaysi biri samaraliroq? Bu savol bo'yicha olimlar orasida fikrlar turlicha. Masalan, Barron va Darling-Hammond loyiha asosidagi ta'limni eng samarali usul deb hisoblasa, King muammoli ta'limni, Prensky esa axborot texnologiyalari yordamida o'qitishni ma'qul ko'radi. Bizning tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, har bir usulning o'z afzalliklari bor, ammo ularni kompleks qo'llash eng yuqori samara beradi.

Maqolada olingan natijalarni tahlil qilar ekanmiz, bir qator muhim jihatlarni ta'kidlash lozim:

Mustaqil fikrlash tushunchasi va uning tarkibiy qismlari: Mustaqil fikrlash tushunchasi turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Facione (2011) mustaqil fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari sifatida tahlil, baholash, xulosalash, tushuntirish, o'z-o'zini tartibga solish va interpretatsiyani ko'rsatadi. Bizning tadqiqotimizda asosan dastlabki to'rt komponenti o'rganildi.

Mustaqil fikrlashning rivojlanish mexanizmlari: Vigotskiyning (1978) "yaqin rivojlanish zonasi" kontsepsiyasiga ko'ra, o'quvchi mustaqil bajara olmaydigan, lekin ko'mak bilan bajara oladigan vazifalar doirasida rivojlanadi. Shu nuqtai nazardan, muammoli vaziyatlarni yaratish va ularni yechishda o'qituvchining ko'magi muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim usullarining samaradorligi: Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, muammoli ta'lim, loyiha ishlari va axborot texnologiyalarini kompleks qo'llash yuqori samara beradi. Bu natija Mayer (2004) ning "faol o'qitish har doim ham samarali emas" degan qarashiga zid keladi. Biroq, bizning misolimizda, faol o'qitish usullari aniq maqsadga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan edi, bu esa ularning samaradorligini oshirgan.

O'qituvchining roli: Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, o'qituvchining roli o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu natija Hattie (2009) ning "o'qituvchi ta'siri" bo'yicha tadqiqotlari natijalari bilan mos keladi. O'qituvchi fasilittaor, yo'naltiruvchi va maslahatchi sifatida harakat qilganda, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalari yaxshiroq rivojlanadi.

Maqoladagi tadqiqotning cheklangan jihatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:



**ZAMONAVIY TA'LIM STRATEGIYALARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2026-yil 30-aprel



Tajriba-sinov ishlari nisbatan qisqa vaqt davomida (bir o'quv semestri) olib borildi. Mustaqil fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishi uzoq muddatli jarayon bo'lganligi sababli, uzoqroq muddatli tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot asosan Toshkent shahridagi maktablarda o'tkazildi. Respublikaning boshqa hududlaridagi, ayniqsa, qishloq joylardagi maktablarda vaziyat farq qilishi mumkin.

Tadqiqot asosan ijtimoiy va tabiiy fanlar doirasida o'tkazildi. Boshqa fan yo'nalishlarida (masalan, matematika, san'at) mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullari farq qilishi mumkin.

Tavsiya etamiz:

1. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning turli yoshdagi o'quvchilar uchun differentsial strategiyalarini ishlab chiqish;
2. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning uzoq muddatli ta'sirini o'rganish;
3. Fanlararo yondashuvni qo'llab, mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullarini ishlab chiqish.

Xulosa. Ushbu maqolada o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish muammosi o'rganildi. Olib borilgan tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

O'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu vazifani hal qilish uchun kompleks yondashuv talab etiladi.

Dastlabki tadqiqotlar natijalariga ko'ra, hozirgi vaqtda o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarining rivojlanish darajasi qoniqarli emas. Bunga reproduktiv usullarning ustunligi, o'qituvchilarning avtoritar yondashuvi, baholash tizimining asosan yodlashga asoslanganligi kabi omillar sabab bo'lmoqda.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali usullari sifatida muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilish, loyiha ishlari, interfaol o'qitish usullari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish aniqlandi.

Kompleks yondashuv, ya'ni muammoli ta'lim, loyiha ishlari va axborot texnologiyalarini birgalikda qo'llash alohida usullarni qo'llashga nisbatan sezilarli darajada yuqori samara berishi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abduqodirov, A. A. O'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 256 b.
2. Azimboyeva, S. Zamonaviy ta'limda mustaqil fikrlashning o'rni // Xalq ta'limi. – 2022. – №3. – B. 45–51.
3. Bobomurodov, N. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish strategiyalari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – 198 b.
4. Doniyorov, A. X. Mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish // Zamonaviy ta'lim. – 2021. – №5(102). – B. 12–18.



**ZAMONAVIY TA'LIM STRATEGIYALARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2026-yil 30-aprel



5. Hasanov, M. Pedagogik innovatsiyalar asosida o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 224 b.
6. Jumayev, T. Ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirish omillari: <https://ziyonet.uz/uzc/library/jurnal/336>
7. Mahmudov, M. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 240 b.
8. Olimov, Q. T. Tanqidiy fikrlash texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 210 b.
9. Qodirova, Z. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish yo'llari <http://eduportal.uz/uzc/resource/2578>
10. Qosimova, S. Zamonaviy ta'limda tanqidiy fikrlash. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 180 b.
11. Rahimov, B. Ta'lim tizimida muammoli vaziyatlar orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish: <https://scholar.uz/article/2352>
12. Sodiqova, G. Zamonaviy maktablarda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish tajribalari. – Toshkent: Yangi nashr, 2024. – 176 b.
13. Tojiyev, M. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish // Pedagogik mahorat. – 2023. – №4. – B. 78–85.